

De liefde laat niemand vrij

Een zoektocht naar waarheid en recht bij
atheïsten, moslims en christenen

-
-
- Zijn we mensen met een vrije wil, of bijzondere machines die leven met de illusie dat we een vrije wil hebben?
 - Waar komen onze waarden en normen vandaan?
 - Is er zoiets als bewustzijn of een geest?
 - Heeft Allah onze daden in zijn voorzienigheid bepaald en gaat hij ons afrekenen op de keuzes die we hebben gemaakt?
 - Kunnen goddelijke voorzienigheid en een menselijke vrije wil naast elkaar bestaan?
 - Is de God van de bijbel dezelfde als Allah van de koran?
 - Als God door zijn geest mensen laat geloven, is het dan wel eerlijk dat hij mensen, die niet geloven, veroordeelt?
 - Is een God die de ene wel kiest en de ander niet nog steeds een liefdevolle God?
 - Bestaat er wel een God?
 - Als er geen God is, welke consequenties heeft dat voor de rechtspraak?
 - Wie gelooft nog in het sprookje van het paradijs met Adam en Eva en een sprekende slang?
 - Waarom fantaseren mensen over iets onmogelijks als een paradijs of andere utopische samenlevingen?
 - Wat is de rol van de liefde in het leven van de mens?

Deze vragen bracht de schrijver tot een zoektocht om antwoorden te vinden. In dit boek vindt de lezer het resultaat van deze zoektocht.

De liefde laat niemand vrij

Gerard Vrooland

Eerste druk: maart 2021

© 2021 Gerard Vrooland / Highway Media

Illustraties: Gerard Vrooland

Boekverzorging: Ruben Hadders

ISBN 978-94-033-0019-1

NUR-code 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, openbaar gemaakt of verspreid, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever Highway Media.

No part of this work may be reproduced in any form by print, photo print, digital or any other means without written permission of Highway Media.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
Inleiding	13
1. Predestinatie versus vrije wil	17
Neurocalvinisme - verantwoordelijkheid - Gezondheid - externe beperkingen	
2. Vrije wil in het totalitaire materialisme	27
Verantwoordelijkheid - volledig mens-zijn - veranderde cultuur - accoladecultuur - memen - geestesspul - de virtuele computer - Intentionele houding - vrije wil	
3. Goden of Blurb	59
Rechter met karakter - rechters in het geweten -binding - zingeving - voldoening - God of goden - liefde en haat - waardenhiërarchie	
4. Vrije wil en Allahs keuze	75
Eerste verkenning - de betekenis van Adam - de zoektocht van moslims - een bron of meerdere bronnen - de plaats van de Koran - twee werkelijkheden - existentie en non-existentie - Allah als pedagoog - Allahs wil en Allahs wil - vrije wil en verantwoordelijkheid - negatie van meergodendom - puur kwaad bestaat niet - opklimmen tot pure rede - profeten onfeilbaar - Al-Ghazali - twee bewegingen - vrije wil en Allahs keuze	

5. Vrije wil in het licht van Gods liefde **125**

Vragen - het werk van God alleen - Paulus' goede werken: vuilnis - genade wordt verdiend - heilige gebondenheid - herstel alleen door God - erfzonde - de verandering - recontextualiseren - de historische Adam - een vrije wil bestaat niet - evolutie en paradijs - samenvatting: liefde en wil - vele goden of één God? - vragen en antwoorden

6. Goden van grijs geluk **165**

Waar is de leuke god? - over het paradijs en de distels - verleidelijke grijsheid - koninkrijken of het kruis - signalen van zwart en wit- het andere zwart-wit - de namen van Allah

7. Natuur of bovennatuur **185**

Ockhams scheermes - materialist in praktijk dualist – taal, ieder naar zijn aard - Hosea- twee rijken - eindeloos bewustzijn - het spirituele brein

8. Volledig mens-zijn **207**

Het verstand voor de wetenschap - het doen voor de islam - het evenwicht in het christendom

9. Recht voor de atheïst **217**

Het evolutionaire model - evolutionistisch experiment - macht - het funderingsmodel geofferd - meesters in manipulatie - verslaafd aan experimenteren - recht voor de atheïst - conclusie

10. Recht voor de moslim **241**

Schepping van de mensen - geen erfzonde - inzet voor Allahs zaak - getest in het leven - Allahs transcendentie - vijf zuilen - de dag des oordeels - leven in het paradijs - leven in de hel - hel als zuivering - conclusie

11. Recht voor de christen **265**

Orthodoxe belijdenis over de wil - drie-eenheid - tijdelijk beneden de engelen - Gods kiezende liefde - Gods verantwoordelijkheid - verantwoordelijkheid van de ongelovige - God houdt alleen van zichzelf - vragen en antwoorden - conclusie

12. Volheid van de tijd **291**

Het middelpunt van de tijd - volheid van de tijd - ga en doop in mijn Naam - Boek van wijsheid - relativiteit - alles verandert - emergent heelal - een schepping met oortjes - alle dingen nieuw

13. Samenvatting **321**

Ijkpunt: de relatie tot Jezus - van opwekken tot resultaat - atheïstisch standpunt - islamitisch standpunt - christelijk standpunt - liefde laat niemand vrij

14. Straks **339**

In het levensboek van het Lam

Bijlage 1 345

Bijlage 2 351

Geraadpleegde literatuur 355

Heer, dank U dat U mijn liefde ziet.

Ik heb geschreven over geheimenissen die te groot zijn voor mij; daardoor is gebleken dat mijn kennen onvolkomen is.

Job bekende dat hij had gesproken zonder inzicht, vergeef me als ik dat ook heb gedaan.

Wij wachten op uw openbaring van aangezicht tot aangezicht.

Dank U dat U zelf de woorden kiest, die U wilt gebruiken om mensen aan te spreken.

U bent *dabar*.

Woord vooraf

‘Hoe kostelijk is uw goedertierenheid, o God; daarom schuilen de mensenkinderen in de schaduw uwer vleugelen; zij laven zich aan het vette van uw huis, Gij drenkt hen met de stroom van uw liefelikheden. Want bij U is de bron des levens, in uw licht zien wij het licht’ (Ps. 36:8-10).

Dit boek is bedoeld voor mensen die net als ik geïnteresseerd zijn in verschillende geloofsstandpunten. Deze interesse brengt ons bij een groot terrein van denkoefeningen, soms wetenschappelijk van aard, soms speculatief, soms puur theologisch. Het wordt een zoektocht en de breedte daarvan heeft als consequentie dat dit boek zich moet beperken tot bepaalde hoofdlijnen.

Ik heb beslist niet de pretentie met dit boek wetenschap te bedrijven. In dit boek stel ik vragen en zoek ik antwoorden waardoor ik mijn eigen positie meer kan verhelderen.

U leest het werk van een amateur, dat betekent een liefhebber. Deze liefhebber is een christen die openstaat voor ontmoetingen met atheïsten en moslims en de lezer wil meenemen in zijn zoektocht. Tijdens zijn ontmoetingen met andersdenkenden wil deze christen onderzoeken wat de waarde is van het geloof dat hij als kind heeft meegekregen, en waarin hij verrijkt kan worden door nieuwe inzichten. De consequentie daarvan is dat dit boek niet objectief is. Overigens, de vraag is of objectiviteit bij dit onderwerp mogelijk is.

Nadat ik ongeveer twintig jaar als dominee verschillende gemeentes heb gediend, kreeg ik de kans om vanuit een inloopcentrum een soort ‘dominee van de straat’ te worden. Daardoor kreeg ik contact met mensen die ik anders nooit zo persoonlijk zou hebben leren kennen. Mijn liefde voor God is door de tijd heen overeind gebleven. De liefde tot God en tot de mensen die ik ontmoette, bracht me ertoe boeken van verschillende atheïstische schrijvers en moslims te lezen. Dat zij totaal

anders tegen de wereld aankijken dan ik, vind ik razend boeiend. Sinds begin 2000 geniet ik vooral van contacten met moslims. Daaronder zijn heel lieve mensen en gelukkig kan ik regelmatig spreken met gelovigen bij wie ik merk dat ze oprecht van Allah houden. Dit boek is ontstaan door gesprekken met hen en een discussiegroep die ik vormde met atheïsten, moslims en christenen.

Veel aandacht zal in dit boek uitgaan naar de verhouding tussen voorbestemming en vrije wil, maar achter die verkenningen blijft het hoofdmotief de plaats van de liefde. Uitgaande van dit hoofdmotief zullen we terecht komen bij de consequenties van een bepaalde liefde ten aanzien van verantwoordelijkheid en rechtsuitoefening. Elk mens staat voor de grote keuze in liefde – een liefde die je doet leven met goddelijke machten of een liefde die weerstand oproept tegen goddelijke machten. In Nederland hebben we allemaal te maken met het atheïstische materialisme, het geloof in Allah, het geloof in God en andere benaderingen van het transcendent. Bernhard Reitsma verdedigt in zijn boek Kwetsbare liefde de stelling dat Allah van de Koran dezelfde is als de God van de Bijbel. Zijn boek prikkelt de lezer om door te denken over de verhouding tussen christenen en moslims. Velen zullen met hem instemmen, maar het zal duidelijk worden dat ik die mening niet deel. Om het verschil tussen Allah en God duidelijk te onderscheiden, heb ik deze twee benamingen zoveel mogelijk doorgevoerd. Behalve in citaten. Daar volg ik het taalgebruik van de persoon die ik citeer. Het gebruik van hoofdletters in persoonsaanduidingen beperk ik ook zoveel mogelijk, omdat ik denk dat de tekst het onderscheid moet verhelderen en niet het gebruik van hoofdletters. Toch zal ik hoofdletters gebruiken waar dat voor mijn gevoel nodig is.

Het is niet mijn bedoeling te bewijzen dat het christendom waar is – dat lijkt me ongeveer hetzelfde als bewijzen dat liefde echt bestaat; een onmogelijke klus. Ik ben in dit boek voor mezelf op zoek: wat geloof ik precies over de vrije wil en een voorbestemming en hoe kijken mensen hiertegen aan die een ander geloof hebben? Ik ben bang dat ik mogelijk mensen beledig die met liefde voor iets anders kiezen. Dat is niet mijn bedoeling, maar ik vrees dat het soms niet anders kan. Ik hoop dat dit hen er niet van weerhoudt dit boek te lezen.

Ik dank mijn gespreksgroepen van atheïsten, moslims en christenen

voor hun inbreng. Ze hebben me door hun reacties geholpen om tot dit boek te komen. Ik dank de mensen die mij inspireerden met kritiek en opmerkingen. Ze hadden verschillende geloofsstandpunten en juist dat verrijkte me in mijn denken. Ik dank Janneke van Hoven voor haar correcties, haar adviezen en haar kritiek. Ze heeft veel betekend voor de verbetering van dit boek. Dank aan mijn vrouw en de vrienden die me bijstonden. Bovenal dank ik God voor zijn genade en de vele keren dat hij nieuwe inzichten bood.

Inleiding

‘Zoals men ijzer met ijzer scherpt, zo scherpt de ene mens de ander’ (Spr. 27:17).

In dit boek begin ik steeds met het atheïstische standpunt, daarna het islamitische omdat ik voor mijn gevoel veel dichter bij de geloofsbeleving van de moslims sta dan bij de mechanische benadering van de materialisten. De vragen die boven komen bij de verkenning van het islamitische uitgangspunt helpen me om te zien waarin het christelijke daarmee verschilt. In het eerste hoofdstuk geef ik aandacht aan de neurofysicus Swaab omdat hij het begrip ‘neurocalvinisme’ introduceert. Zoals Calvijn uitgaat van voorbepaaldheid door God, zo meent hij iets beters te hebben gevonden wat de mens voorbestemt, namelijk de bouw van ons brein. Swaab lijkt alles te kunnen overzien en bepaalt als een rigide gelovige wat goed en kwaad is, want hij meent dit inzicht te hebben. In hoofdstuk 2 zien we eerst dat het materialistische gedachtegoed zich kon ontwikkelen nadat het intuïtieve en mythische denken als minderwaardig waren weggezet. Daarna maken we kennis met materialistische geleerden: Dennett met zijn collega’s. Ze verschillen onderling. Met anderen heeft Dennett een duidelijk standpunt: wij zijn het product van de evolutionistische machine die toevallig de mens heeft ontwikkeld en daarbij deed deze machine ook de illusie van een vrije wil ontstaan. Dennett wil het probleem dat we een vrije wil ervaren niet omzeilen. Hij beschrijft zijn zoektocht naar antwoorden en gaat in op de vragen die hij ziet ontstaan in het spanningsveld van materialistische voorbepaaldheid en de ervaring van een vrije wil. Moslims en christenen zien zichzelf niet als het product van een evolutionistische machine, maar als een schepping van God.

In hoofdstuk 3 worden Godgelovigen door de kritische Philipse uitgedaagd om duidelijk te maken wat zij met ‘God’ bedoelen. Het antwoord op deze vraag is van belang voor het inzicht dat we willen krijgen op zaken als verantwoordelijkheid en recht. Het gaat daarbij om vragen als:

Wie is God en wie is de mens? Is er een God of zijn er meerdere goden? Wie bepaalt wat en wat betekent dat voor het dragen van verantwoordelijkheid? Vanuit verantwoordelijkheden kan de lijn doorgetrokken worden naar recht en onrecht. Hoe wordt daarmee omgegaan? Hoe zit het met de vrije wil ten opzichte van de goden of tegenover God?

In hoofdstuk 4 behandelen we deze zoektocht vanuit het standpunt van moslims. We willen zien hoe zij antwoorden vinden op de verhouding tussen voorbepaaldheid en vrije wil. In hoofdstuk 5 komt die zoektocht terug, maar daar is het de zoektocht van christenen. Verschilt het standpunt van christenen met dat van moslims? Dat verschil krijgt kleur in hoofdstuk 6. Maar in dat hoofdstuk wordt niet alleen het verschil tussen moslims en christenen verder uitgediept, ook de grensvervaging tussen kerk en wereld komt daar aan de orde. Waar de radicale boodschap van de kerk zich mengt met de instelling van de wereld zien we twijfelende christenen opkomen en ontstaat de leegloop van de kerk. Vermenging is dodelijk voor de kerk, evenals een verkeerd verstaan van de schepping met als gevolg dat de verhouding tussen vrije wil en voorbepaaldheid verminkt wordt.

Daarom behandel ik in hoofdstuk 7 en 8 de noodzaak om het leven als een eenheid te zien en dat niet op te delen in natuur en bovennatuur. Zo'n opdeling heeft de neiging de taal van de schepping te beperken tot het gebied dat voor ons verstand toegankelijk is. Daarbij wordt het zielse verstaan van de schepping uitgeschakeld. Het zielse wordt onder andere gekenmerkt door een relationele band die vanuit het intuïtieve gevoed wordt. Sowieso is de overschatting van de rede ten koste van de ziel schadelijk voor de mens. Verstand, ziel en krachten behoren een evenwichtige plaats te hebben, willen we als mens compleet kunnen leven. De visie op de ziel is leidend voor het verschil tussen materiegelovigen en Godgelovigen.

In hoofdstuk 9 komen we terecht bij de gevolgen van een bepaald standpunt. We beginnen met het atheïstische standpunt en vragen ons af welke consequenties hierbij horen ten aanzien van verantwoordelijkheid en recht. In hoofdstuk 10 behandelen we hetzelfde vanuit het standpunt van een moslim en in hoofdstuk 11 komen de consequenties voor verantwoordelijkheid en recht vanuit het standpunt van christenen aan de orde. Om het standpunt dat een christen inneemt ten aanzien van recht verder te verhelderen volgt hoofdstuk 12. In dat hoofdstuk wagen we het om de

ons bekende benadering van tijd en ontwikkelingen voor de eindtijd los te laten en onze geschiedenis vanuit een centraal punt – de kruisiging en opstanding van Christus – te benaderen.

In hoofdstuk 13 geef ik een samenvatting van de zoektocht die we in dit boek hebben ondernomen. Als afsluiting maken we kennis met de gedachten van Cor Fronof. Hij stelt zich voor hoe zijn leven er straks uit ziet in het licht van het werk van Christus.

In de meeste perikopen staan cijfers in superscript na een citaat. Deze cijfers verwijzen naar de bronnen van de citaten. Na elk hoofdstuk vindt u per perikoop de bronnen waarnaar verwezen is.

Aan het einde van het boek vindt u nog een bijlage over aionen en een tweede bijlage over het boek *Oer*.

1

Predestinatie versus vrije wil

Neurocalvinisme
Verantwoordelijkheid
Gezondheid
Externe beperkingen

Door de term ‘neurocalvinisme’ te gebruiken helpt Dick Swaab ons op weg met ons intrigerende onderwerp. In die term klinkt door dat er neurologen zijn die het bestaan van een vrije wil ontkennen, net als Calvijn dat heeft gedaan. Het is onmiskenbaar dat er christenen zijn die op grond van bijbelteksten het bestaan van een vrije wil ontkennen. Bij andere christenen horen we nuanceringen of verdediging van het bestaan van een vrije wil. Het is in elk geval een belangrijk punt van aandacht voor christenen. Ook moslims weten dat dit een moeilijk onderwerp is en bij gelovigen vragen oproept. Voor hen is de vrije wil heel belangrijk, maar dat geldt evenzeer voor de macht van Allah waarmee hij alles van tevoren bepaalt. Dit hoofdstuk kunnen we zien als een eerste verkenning van het vragenveld waarin we ons gaan begeven.

Neurocalvinisme

‘De huidige kennis van de neurobiologie maakt duidelijk dat van een *volledige* vrijheid geen sprake kan zijn.’¹ Want, zo schrijft Swaab, het morele netwerk wordt bepaald door reacties in de prefrontale cortex (PFC) en die functioneert niet altijd zo dat moreel wenselijk gedrag wordt vertoond. ‘Bij van moord beschuldigde mannen werden stoornissen in de functie van de PFC gevonden. Patiënten met een frontotemporale

dementie, een hersenziekte die begint in de PFC, vertonen nogal eens asociaal, delinquent gedrag, zoals ongevraagde seksuele benaderingen, verkeersovertredingen waarna wordt doorgereden, lichamelijk geweld, diefstal, inbraak en pedofilie. Pas later blijkt dan dat deze gedragsveranderingen het begin waren van het ziekteproces.² Hij noemt allerlei erfelijke factoren die onze hersenontwikkeling bepalen. ‘Dit maakt duidelijk dat ons gedrag bij de geboorte al in belangrijke mate vastligt.’ Bovendien zijn omgevingsinvloeden cruciaal voor de ontwikkeling van de hersenen.³ Een andere zaak die volgens hem gereede twijfel brengt over het bestaan van een vrije wil heeft Benjamin Libet aan het licht gebracht. Volgens zijn experimenten start ons handelen met hersenprikkel. Pas een halve seconde later worden we ons van de handeling bewust en ontstaat de indruk dat we voor deze handeling gekozen hebben.⁴ Victor Lamme oppert de mogelijkheid dat de halve seconde van Libet minder lang duurt, maar: ‘Of er nu een halve of drie tiende seconde vertraging zit tussen prikkel en bewustzijn, in beide gevallen komt de bewuste sensatie min of meer als mosterd na de maaltijd. De reactie is al in gang gezet.’⁵ Swaab gebruikt in dit verband de term die we aan het begin noemde. Hij zegt: ‘Deze opvatting, die lijnrecht staat tegenover het maakbaarheidsgehoof van de jaren zestig, wordt ook wel “neurocalvinisme” genoemd. Dit begrip refereert aan de predestinatieleer die het leven van calvinisten zo sterk heeft bepaald. Nog steeds gaan streng protestante gelovigen ervan uit dat God van iedereen, bij de geboorte al, zou hebben vastgesteld wat voor een leven hij/zij zou leiden, en of je verdoemd dan wel gered zou worden, en dus naar de hel of naar de hemel zou gaan.’⁶ Zoals gezegd helpt Swaab ons hiermee heerlijk op weg. Swaab maakt van alle calvinisten ‘streng protestante gelovigen’ – dat laten we voor zijn rekening. Ieder die calvinisten kent, weet dat het een kleurrijk volkje is. Belangrijker is de vraag hoe de verantwoordelijkheden liggen voor de mens en voor God als God van tevoren onze toekomst heeft bepaald. De complexe vraag naar verantwoordelijkheid dient zich aan. Wat zijn de consequenties voor christenen en verschilt dit met moslims? Hoe kun je iemand straffen voor een ondeugdelijk leven als de Schepper dit leven zelf zo bepaald heeft?

Voor Swaab is dit laatste geen issue, want volgens hem bestaat er geen God, dus zal die God ook geen straf uitdelen. Hij houdt zich bezig met andere problemen, want ‘het strafrecht zou voorbehouden moeten zijn

aan personen met een gezond brein'. Dat zegt hij in samenhang met voorbeelden van ontsporingen die terug te voeren zijn op bepaalde verbanden, zoals agressief gedrag van kinderen bij wie genetisch wat mis zou zijn. Of pedofilie bij iemand met een atypische hersenontwikkeling. Of een kind dat met justitie in aanraking komt omdat moeder tijdens haar zwangerschap rookte en daardoor een kind met ADHD ter wereld bracht. Of een kind dat asociaal gedrag vertoont omdat zijn moeder tijdens de zwangerschap met ondervoeding te kampen had. 'Kun je van een puber die nog moet leren om met zijn door geslachtshormonen totaal anders functionerende brein om te gaan, verwijten dat hij een delict heeft gepleegd? Morele verantwoordelijkheid is dus een moeilijk begrip in deze situaties, en de vrije wil een illusie.'⁷ Als hij de consequenties van zijn conclusie dat de vrije wil een illusie is serieus neemt, dan verbleekt het begrip 'menselijke verantwoordelijkheid' op ingrijpende wijze.

Omtrent de illusoire vrije wil roepen twee opmerkingen van Swaab vragen op:

1. Het strafrecht zou alleen moeten gelden voor mensen met een gezond brein. Maar wat is een gezond brein?
2. Morele verantwoordelijkheid is alleen mogelijk als er sprake is van een vrije wil. Het bestaan van een vrije wil wordt betwijfeld. Als Swaab concludeert dat de vrije wil een illusie is, vanuit welke wilsuitingen komt hij dan voor zichzelf tot een beeld over morele verantwoordelijkheid en wat is het gewicht daarvan? Vervalt Swaab niet in een cirkelredenering?

Deze vragen komen boven door Swaabs onheldere taalgebruik. Als je voor jezelf een beeld vormt over morele verantwoordelijkheid, heb je je immers ook een beeld gevormd van waarden, normen en handswijze. Is dat beeld een illusie vanuit een niet bestaande vrije wil, of is het wat anders? Waar komt het besef van morele verantwoordelijkheid vandaan? Er ontstaan verschillende mogelijkheden die we hieronder willen bezien.

Verantwoordelijkheid

1. Je gelooft in God, je beeld over morele verantwoordelijkheid komt voort uit religie en de normen zijn bepaald door goddelijke openbaring. In principe gelden de normen die daarbij horen voor iedereen, ook als anderen zich daaraan niet houden. Hoe je omgaat met vormen van normoverschrijdend gedrag hangt af van je visie op verantwoordelijkheid. Ga je in naam van God of Allah wraak oefenen of laat je dat aan Hem over?

Swaab zal dit sowieso als uitgangspunt afkeuren.

2. Je gelooft niet in God en je beeld over morele verantwoordelijkheid is bepaald door omstandigheden (goede genen en goede voorgeschiedenis), maar je laat het in de vrijheid van de mensen als ze in jouw oog normoverschrijdend gedrag vertonen. Jouw verantwoordelijkheid voor anderen gaat niet verder dan een eventuele waarschuwing. Normhandhaving laat je aan anderen over.

In dat geval blijft de vraag hoe de normhandhavers aan hun normen komen. Dit zou de lijn kunnen zijn die Swaab voor ogen heeft, maar het lijkt erop dat hij medestanders wil mobiliseren om veranderingen te bewerken in de richting van zijn normopvatting. Misschien preferereert hij het volgende.

3. Je gelooft niet in God, je beeld over morele verantwoordelijkheid is bepaald door omstandigheden (goede genen en goede voorgeschiedenis), en daarom vind je dat de daarbij horende normen moeten gelden voor iedereen. Om jouw normen aan anderen op te leggen heb je macht nodig, dus ga je op zoek naar voldoende medestanders of andere machtsmiddelen. In dit geval ga je er van uit dat er geen vrije wil bestaat en dat jouw normen goed zijn.

Wat in het voorgaande speelde, komt hier scherper tevoorschijn omdat het consequenties krijgt voor anderen. Er is hier sprake van een heersende wil die normen bepaalt, want in de aanduiding 'goede genen' en 'goede voorgeschiedenis' zit een norm. Wie bepaalt die norm? Ikzelf? Of de meerderheid van medestanders die voorbepaald is? In principe is er geen reden om jouw normen of die van de meerderheid boven die van anderen te stellen, want vrije wil is in de redenering van Swaab een illusie. Welke normbepalende waarde heeft een illusie? Het draait uiteindelijk om de macht van mensen, die een toevallig uitverkoren en voorbepaalde mening aan anderen kan opleggen.

4. Je gelooft niet in God en je beeld over morele verantwoordelijkheid is het resultaat van een vrije wil, want jij meent dat jij wel een vrije wil hebt, in tegenstelling tot anderen die goede genen en een goede voorgeschiedenis missen. Daarom ben jij met – eventueel met een groep medestanders – tot de goede normen gekomen. Goede genen en een goede voorgeschiedenis zijn bepalend voor het bezit van een vrije wil. Jij met je medestanders zien goed wie wel en wie niet een vrije wil heeft. Jij behoort tot de elite die hier inzicht in heeft. Inzichten die hiertegen ingaan, zijn natuurlijk bepaald door verkeerde genen of een verkeerde voorgeschiedenis.

Swaab zwenkt een beetje tussen de laatste drie mogelijkheden in.

Bedoelt hij werkelijk dat alle vrije wil illusoir is? In dat geval zijn we geheel gepredestineerd door andere factoren. Of bedoelt hij dat er toch nog een stukje vrijheid overblijft? Swaab geeft de indruk dat hij tot de elite hoort die wel een vrije wil heeft. Aan de andere kant houdt hij staande: ‘De huidige kennis van de neurobiologie maakt duidelijk dat van een *volledige* vrijheid geen sprake kan zijn.’¹ Hij noemt het brein een onbewuste gigantische computer.² Een computer zal nooit werken zonder input en die input wordt altijd bepaald door een bron van buiten. Na de input doet de computer blijkbaar iets met die input. De computer die Swaab zich voorstelt bij een brein lijkt een beperkte vrijheid te hebben in elk geval geen volledige vrijheid. Daarin moet dus een stukje eigen inbreng zitten. Zou dat zo zijn, dan is de vrije wil niet geheel illusoir. In zijn conclusies lezen we: ‘Tijdens de vroege ontwikkeling is er grote gezondheidswinst te behalen, met belangrijke gevolgen voor de rest van het leven van het kind.’³ Ook dit duidt op een periode van input en een soort vrije verwerking daarvan. Swaab noemt dit gezondheidswinst waar de mens later van profiteert. Deze gezondheidswinst eigent hij blijkbaar zichzelf toe en de elite die wel tot goede normen kan komen.

De volgende vraag is: wat bedoelt Swaab met ‘gezond’? Heeft Swaab het normatieve inzicht om te bepalen wat een gezonde ontwikkeling en wat een ongezonde is? In dat geval verschilt punt 4 niet met punt 3. In beide benaderingen gaat het om een dictaat dat door sommigen als normenkader anderen wordt opgelegd.

Gezondheid

Omdat Swaab fysieke gezondheid op een lijn zet met normatieve gezondheid dreigt een warboel van gevaarlijke gevolgtrekkingen. Natuurlijk heeft hij gelijk als hij zegt dat er situaties zijn waarin een aantoonbaar verband bestaat tussen een disfunctionerend brein en immoreel gedrag. Maar omdat de geheimen van het brein en de maatstaven voor morele verantwoordelijkheid complexe gebieden zijn, is het onmogelijk om te schrijven over een gezond brein zoals Swaab dat doet. Als hij alleen zijn onderzoek over het fysiek disfunctionerende brein beschreef en de mogelijke gevolgen daarvan, dan zou het minder gevaarlijk zijn, maar hij rekt het begrip 'gezondheid' uit tot het terrein van de ethiek. Daar wordt de grens tussen het fysieke en het ethische gepasseerd. Swaab schrikt niet terug om een fysiek normale ontwikkeling van de hersenen om te dopen in een 'gezonde' ontwikkeling en die kwalificatie te betrekken op zijn visie op goede opvoeding en goed onderwijs. Hiermee bevindt hij zich op het terrein van de ethiek. Schoenmaker hou je bij je leest!

Veel zogenaamde fysiek gezonde breinen zijn het eigendom van heel slimme misdadigers en sociaal slecht ontwikkelde mensen! Denk maar aan de kleine groep van zesentwintig allerrijksten. Ze hebben een gezond werkend brein, maar ze zwelgen in een ongekennde overvloed, terwijl ze weten dat de helft van de mensheid in absolute armoede leeft. Is dat moreel verantwoordelijk handelen? Zijn mensen die door geraffineerde manipulaties regeringsleider worden en zich in die positie opwerken tot machthebbers die elke tegenstand de kop indrukken mensen met een gezond brein? Richard Dawkins zal dit misschien zien als het bewijs voor zijn stelling dat het leven voortgedreven wordt door zelfzuchtige genen. Hij zal deze verschijnselen omarmen omdat ze bewijzen dat financiële of politieke tirannen zeer zelfzuchtige genen hebben, maar is dat gezond? Zijn mensen die hetzelfde najagen maar daarin minder succesvol zijn gezond? Of mensen die zeer succesvol heersen in hun kleine kring en niet zonder dat succes kunnen, zijn zij gezond? Zijn ze gezond als ze om hun streven door anderen worden geminacht en zwaar depressief raken? Dan zullen ze mogelijk als ongezond worden aangemerkt, maar is er een principieel verschil tussen de succesvolle heerser en de mislukte heerser die depressief wordt en misschien wel uit frustratie tot een wraakactie overgaat? Als iemand er neurologisch anders uitziet dan de meeste mensen en die persoon is gelukkig, is hij dan gezond of ongezond?

Waarschijnlijk zal de vraag of iemand een gezond of ongezond brein heeft zich vooral richten op de negatieve gevoelens van de betrokkene zelf en de reacties van de omgeving. Wordt iemands aanhoudende gedrag door de samenleving als hinderlijk ervaren, dan zal dat als ongezond worden aangemerkt en zal men dat willen bijsturen door externe beperkingen of medicatie, ook al beoordeelt diegene zelf zijn gedrag als positief.

Externe beperkingen

Swaab ziet in bepaalde gevallen een duidelijke noodzaak om over te gaan tot het aanwenden van externe beperkingen. Hij denkt daarbij aan toepassingen in de opvoeding om een gezonde ontwikkeling te krijgen. Over externe beperkingen lezen we in zijn definitie over de vrije wil: ‘De Vrije Wil is gedefinieerd als de mogelijkheid om een besluit te nemen zonder dat er interne of externe beperkingen zijn die de keuze bepalen. Bovendien moet je in staat zijn de consequenties van je daden te overzien om van een handeling op basis van vrije wil te kunnen spreken. In het geval van een hersenziekte kan er zowel sprake zijn van een “interne beperking” als van een “onmogelijkheid je eigen daden te overzien”. Dit kan juridische consequenties hebben.’¹

Als spontane en sturende prikkels opkomen voordat we ons dit bewust zijn, zoals Libet suggereert, dan heeft volgens deze definitie niemand een vrije wil. Ook als externe factoren vanuit de omgeving – waartoe we ook de opvoeding rekenen – cruciaal zijn voor de hersenontwikkeling, heeft volgens deze definitie niemand een vrije wil. Uitgaande van deze definitie is het opmerkelijk dat Swaab in bepaalde situaties doelbewust externe factoren wil aansturen en zelfs beperkingen wil aanbrengen. Onder het kopje ‘HET BELANG VAN EEN GOEDE POSTNATALE ONTWIKKELING’ beweert hij: ‘Jonge kinderen hebben nog geen geloof, maar het wordt er bij hen door de christelijke, islamitische of joodse ouders ingeprent in een vroege ontwikkelingsperiode waarin ze zonder enige vorm van discussie of twijfel alles voor waar aannemen wat van de ouders komt. Zo worden de religieuze ideeën van generatie op generatie overgedragen en vastgelegd in onze hersencircuits. Kinderen zouden niet moeten leren wat ze moeten denken, maar hoe ze kritisch moeten denken, en in volwassenheid hun eigen levensbeschouwelijke keuzes moeten kunnen maken. Het per religie gescheiden onderwijs voor jonge

kinderen is niet alleen funest voor zo'n kritische ontwikkeling, maar vergemakkelijkt bovendien een afwijzende houding ten opzichte van andere geloven.²² Let op! In het belang van een goede postnatale ontwikkeling schrijft Swaab het volgende voor: wat kinderen van hun opvoeders leren over het geloof, mag niet aangeleerd worden, want dat zou funest zijn voor de ontwikkeling van het kind, maar hoe kinderen moeten leren denken over het geloof, dat moet aangeleerd worden want dat brengt het kind tot een vrije wil. In Swaabs visie moeten kinderen af en toe een externe beperking aanleren om de goede keuze te maken. Zo krijg je een gezond brein dat zich 'illusoir vrij' kan ontwikkelen.

Swaab beweert dat alleen iemand die kinderen aanleert *wat* hij moet geloven een krachtige normatieve sturing meegeeft – dat mag je wel en dat mag je niet denken – terwijl dat niet zou gebeuren als iemand de ander aanleert *hoe* zij moeten denken – zo mag je wel en zo mag je niet denken. Dat laatste lukt nooit als je niet duidelijk maakt wat wel en wat niet hoort bij het zo-moet-het. We mogen Swaab ervan verdenken dat hij bewust voor verhullende woorden kiest; hij veegt namelijk allerlei figuren bij elkaar die als machtswellustelingen gebruikmaakten van godsdienst. Daarmee wil hij aantonen dat de wereld niet beter wordt van religie: '... de schade die religies ook aan de leden van de groep zelf maar vooral aan andersdenkenden toebrengen is immens.'²³ Overigens geeft Swaabs bewering dat kinderen nog geen geloof hebben blijk van weinig begrip van het geloof. Juist kinderen blinken uit in het praktiseren van een geloofshouding. Zij vertonen de onmisbare basis voor geloof, namelijk het ervaringsniveau van het geloof. De Bijbel leert ons God lief te hebben vanuit ons hart, met onze ziel, ons verstand en alle krachten (Lucas 10:27). Juist kinderen hebben volledige toegang tot die zielse, innerlijke ervaringskant van het geloof. Volgens Psalm 8:3 is dat een basis van kracht tegenover mensen die niets van het geloof begrijpen. Vaak hoor je ongelovigen op enthousiaste ervaringen van gelovigen reageren in de trant van: 'Dat heb ik niet meer. Als kind had ik dat, maar dat ben ik kwijtgeraakt.' Je hoort geregeld een soort heimwee in die reactie. Ze missen dat kinderlijke. Ze leerden geloven meer en meer zien als iets wat alleen met het verstand moet worden gedaan en daardoor verminkten ze het geloof. Geloven doe je met je ziel, met je verstand en met je daden. Als die drie met elkaar in evenwicht blijven, dan blijft het geloof in God een verrijking van het leven.

Om iets van dat kinderlijke geloof terug te krijgen, zoeken ongelovigen het in emoties op een ander niveau. Sommigen spreken zo lyrisch over sport, kunst of wetenschap dat dat hun godsdienst lijkt. Rosanne Hertzberger toont in haar onderzoek binnen de wetenschappelijke wereld dat velen de rationaliteit van hun wereld aanvullen met vormen van spiritualiteit.⁴

Swaab betoont zich iemand die niets van dit kinderlijke geloof begrijpt. Hij wil het zelfs bestrijden en doet dat met een rigiditeit die doet denken aan slechte voorbeelden uit het calvinisme.

We zijn Swaab dankbaar voor het feit dat hij ons heeft getoond tot welke gevaarlijke dwingelandij een schrijver zijn lezers kan leiden als geleerdheid hand in hand gaat met godsdiensteducatie. Swaab meent te weten hoe we de juiste educatie moeten geven. Wat er bij hem van een vrije wil overblijft, is de vraag. Hij heeft ons in elk geval op weg geholpen om een eerste verkenning te doen in de zoektocht die ons verder moet brengen om inzicht te krijgen in het bestaan van een vrije wil. Daarbij horen de vragen naar vormen van voorbestemming en het bestaan van verantwoordelijkheid. De volgende stap die we zullen zetten is de verkenning van de ideeën over het bestaan van een vrije wil binnen het totalitaire materialisme.

Neurocalvinisme

1. Swaab, 2010	pag. 380
2. a.w.	pag. 296
3. a.w.	pag. 449
4. a.w.	pag. 386
5. Lamme, 2010	pag. 75
6. Swaab, 2010	pag. 380-381
7. a.w.	pag. 459

Verantwoordelijkheid

1. Swaab, 2010	pag. 380
2. a.w.	pag. 382
3. a.w.	pag. 449

Externe beperkingen

1. Swaab, 2010	pag. 390
2. a.w.	pag. 455
3. a.w.	pag. 329
4. Hertzberger, 2019	pag. 60-66